

Sedmo i osmo poglavlje, "Prema novoj spoljnopolitičkoj orijentaciji" i "Prema novoj koncepciji odbrane Jugoslavije", opisuju stanje u JNA u drugoj polovini 1950-ih. To je razdoblje, kako je rečeno, bilo obilježeno sve intenzivnijim odnosima sa zemljama Trećega svijeta te je u tom kontekstu obilježeno slanjem postrojbe JNA u okviru misije Ujedinjenih naroda (UN) na Sinaju. Ta je epizoda opisana u potpoglavlju sedmoga poglavlja "Jugoslovenski odred u sastavu snaga UN na Sinaju". Jačanje jugoslavensko-g vanjskopolitičkog položaja pratilo je i jačanje jugoslavenske vojne industrije, što je omogućilo da se, za razliku od prethodnoga razdoblja, oružane snage naoružaju opremom domaćega podrijetla. Spomenute promjene u stanju u JNA dovele su do stvaranja novoga ratnog plana, tzv. plana Drvar iz 1959. godine. Prezentiranjem toga plana u desetom potpoglavlju osmoga poglavlja, pod nazivom "Nova organizacija JNA prema planu Drvar", autor završava svoju knjigu o petnaestogodišnjem razvoju JNA.

Zaključno se uz konačnu ocjenu knjige može reći da je ona vrijedan doprinos razumijevanju povijesti socijalističke Jugoslavije i da je zato nezaobilazno djelo za sve povjesničare ovoga razdoblja, ali i čitavu javnost koju ova tema detaljnije zanima.

VLADIMIR ŠUMANOVIĆ

Keith Jeffery, *MI6: The History of the Secret Intelligence Service, 1909–1949* (London: Bloomsbury, 2010), 832 str.

Djelo opisuje povijest prvih 40 godina postojanja britanske Tajne obavještajne službe (*Secret Intelligence Service* – SIS), poznatije kao MI6, kroz istraživanje o ulozi i značaju obavještajnoga rada u modernom svijetu. Na početku knjige nalaze se "Foreword" (Predgovor, str. VII – VIII), "Preface" (Uvod, str. IX – XVI), "Acknowledgements" (Zahvala, str. XVII – XVIII) te "List of abbreviations" (Popis kratica, str. XIX – XXI).

Knjiga je podijeljena na dijelove koji sadrže poglavlja. Prvi dio, pod nazivom "Early days" (Rani dani), čini poglavlje "The beginnings of the Service" (Počeci Službe, str. 3 – 38). Ured SIS-a osnovan je 1909., u vrijeme intenzivnoga međunarodnog suparništva, kada su agresivnost i ambicioznost Njemačke zabrinule Veliku Britaniju, tada najmoćniju zemlju na svijetu. U Britaniji ipak vlada uvjerenje da je puna stranih uhoda koji rade na njezinu uništenju. SIS-om zajednički upravljaju Ministarstvo vanjskih poslova (MVP), Admiralitet i Ratni ured, a za prvoga šefa 7. listopada 1909. imenovan je mornarički časnik Mansfield Cumming. SIS osobito prikuplja raznovrsne informacije iz Njemačke. Ubojstvo Ferdinanda u lipnju 1914. prolazi nezapaženo, a u srpanjskoj krizi ne prepoznaje opasnost velikoga rata.

Drugi dio knjige, "The First World War" (Prvi svjetski rat), započinje poglavljem "Status, organisation and expertise" (Status, organizacija i stručnost, str. 39 – 67). Od kolovoza 1914. SIS opskrbljuje obavještajnim podacima Ekspedicijske snage u sjevernoj Francuskoj. Obavještajnu mrežu u Nizozemskoj gotovo je uništilo miješanje ostalih britanskih tijela u njezin rad. Da bi sačuvao tajnost i uspješnost djelovanja SIS-a, Cumming je zatražio vlastiti proračun za rad te odgovornost samo MVP-u, čemu je

1915. udovoljeno. SIS formalno djeluje u okviru Ravnateljstva vojne obavještajne službe pri Ratnom uredu, kao njegov odsjek pod oznakom MI1(c), premda je stvarno podređen MVP-u.

Poglavlje "Operations in the West" (Operacije na Zapadu, str. 68 – 97) govori o nastojanjima SIS-a da pribavi informacije iz Njemačke promatranjem prometa vlakova na okupiranim područjima Nizozemske i Belgije jer su njima prevožene vojne postrojbe i naoružanje. U tome je veoma učinkovita bila špijunska mreža pod nazivom "Bijela dama", u kojoj su trećina agenata bile žene. Pored toga, pribavljale su se informacije o obrambenim radovima, brodskim transportima i tehničkim detaljima o topništvu, zrakoplovstvu, zračnim lukama, izgradnji vojnih brodova. U rano proljeće 1918. SIS upozorava da se očekuje njemačka ofenziva na zapadnom bojištu, no Glavni stožer to zanemaruje. Uz to, SIS djeluje u Skandinaviji i Švicarskoj, uz dosta poteškoća jer strogo čuvaju svoju neutralnost.

Poglavlje "Working further afield" (Širenje zone interesa, str. 98 – 140) govori o radu SIS-a u Rusiji i Sjedinjenim Američkim Državama (SAD). Početkom 1917. misija iz Petrograda izvješćuje London da je ruska država veoma iscrpljena, a političko i vojno vodstvo zemlje bez dodira sa stvarnošću. SIS prati put Trockog u Rusiju, s kratkotrajnom internacijom u Britaniji, kao i Lenjinov put u Rusiju iz Švicarske. Britanija 1918. zauzima ruske luke na Sjevernom moru, a sovjetska tajna policija britansko poslanstvo u Petrogradu. Britanija i Rusija su u ratu. SIS otvara ispostavu i u New Yorku, na čelu s Williamom Wisemanom, koji je uspostavio intenzivan kontakt s predsjednikom Wilsonom. Britanski obavještajci domogli su se čuvenoga Zimmermannova brzojava, čija je objava ojačala protunjemačko raspoloženje u SAD-u. SIS se 1918. nadao razviti i mrežu agenata za Hrvatsku i Dalmaciju, no nema podataka o uspjehu.

U trećem dijelu knjige, pod nazivom "The Interwar Years" (Međuratne godine), poglavlje "The emergence of SIS" (Nastanak SIS-a, str. 141 – 171) obrazlaže tranziciju SIS-a iz ratnoga u mirnodopski ustroj. U vrijeme kada revolucionarni režim u sovjetskoj Rusiji postaje glavna opasnost i kada politika Italije, Njemačke i Japana počinje dovoditi u pitanje britanske interese širom svijeta, rad SIS-a ometaju financijska ograničenja. Raste broj radničkih nemira širom zemlje, proglašena je irska neovisnost, a vojnici zahtijevaju bržu demobilizaciju. SIS je pored vojnih ministarstava izvješćivao MVP, Ministarstvo policije, Kolonijalni i Indijski ured te Odjel vanjske trgovine. Godine 1923. novi ravnatelj SIS-a postaje kontraadmiral Hugh Sinclair.

Poglavlje "From Boche to Bolsheviks" (Od Švaba do boljševika, str. 172 – 208) govori o godinama nakon Prvoga svjetskog rata, u kojima aktivne izazove SIS-u donosi međunarodni komunizam i osobito Kominternu. U vrijeme postrevolucionarnih previranja u sovjetskoj Rusiji, SIS je financirao brojne avanturističke operacije u pokušaju praćenja zbivanja i povezivanja s raznim ruskim bjelogardijskim kao i antiboljševičkim grupama etničkih manjina. Radio je i na identifikaciji prikrivenih komunističkih organizacija i otkrivanju revolucionarnih i subverzivnih elemenata u Europi i svijetu.

Poglavlje "Domestic matters" (Unutarnja pitanja, str. 209 – 244) govori o određenoj nesigurnosti o nazivu SIS-a. U vladinim dokumentima spominje se i kao "Tajna obavještajna služba" i kao "Specijalna obavještajna služba" (*Secret/Special Intelligence Service*). Prevladala je varijanta "tajna". Početkom Drugoga svjetskog rata usvojen je novi naziv pod kojim je SIS i danas poznat: MI6 (skraćeno od *Military Intelligence*).

SIS se bavi i nadzorom elektroničkih komunikacija preko vladine škole za kodiranje i šifriranje. Otkriva da Sovjeti pomažu tajni politički rad britanske ljevice, osobito komunista, financiraju list *Daily Herald* te razmišljaju o naoružavanju britanskoga proletarijata. Dolazi i do afere zbog navodnoga Zinovljeva pisma Komunističkoj partiji Velike Britanije koje je procurilo u medije. Afera u koju je bio umiješan i SIS završava padom MacDonalдове laburističke vlade.

Poglavlje “Existing on a shoestring” (Preživljavanje na tankom proračunu, str. 245 – 281) govori o ograničenim sredstvima kojima je SIS raspolagao između dva rata. Italija, koju je službena britanska politika do tada smatrala saveznikom, nakon invazije na Etiopiju 1935. postaje središte interesa SIS-a, no zbog nedostatka sredstava nedostatno se prikupljaju informacije, što uzrokuje problematične posljedice. Iz Njemačke SIS najviše zanimaju informacije o aktivnostima Kominterne. Šef SIS-a uspijeva svojim apelima ishoditi povećanje proračuna, koji je 1939. porastao tri puta u odnosu na 1920. godinu.

Poglavlje “Approaching war” (Približavanje rata, str. 282 – 326) govori o širom Europe rasprostranjenom antisemitizmu koji potiče odlazak sve više židovskih izbjeglica u Palestinu, što doprinosi izbijanju arapske pobune. U Španjolskom građanskom ratu Britaniju zanimaju odnosi generala Franca s Italijom i Njemačkom. SIS predviđa njemačku okupaciju Austrije te smatra da britanska javnost ne bi podržala objavu rata zbog Sudetske krize. Nakon Minhenskoga sporazuma SIS očekuje njemačku okupaciju ostatka Čehoslovačke te Poljsku kao iduću žrtvu. Međutim, iznenadio ga je nacističko-sovjetski pakt o nenapadanju iz kolovoza 1939. godine. Saznajemo da je SIS surađivao i s njemačkom policijom na razmjeni informacija o komunistima i nakon dolaska nacista na vlast, sve do 1937. godine.

Četvrti dio knjige, “The Impact of War” (Utjecaj rata), započinje poglavljem “Keeping afloat” (Održavanje na površini, str. 327 – 369). Na čelo SIS-a dolazi Stewart Graham Menzies. Chamberlain podnosi ostavku i na čelu vlade zamjenjuje ga Churchill. Godine 1940., nakon što su zaposjednuti Nizozemska, Belgija, Luksemburg i Francuska, uz pomoć SIS-a počinje djelovati samostalni Izvršni odred za specijalne operacije (Special Operations Executive, SOE), koji je dobio uputu da sabotazama zapali Europu. SIS surađuje u određenoj mjeri i s obavještajnom službom višijevske Francuske, uz istodobnu suradnju s De Gaulleom i svim granama francuskoga pokreta otpora. Godine 1941. Britaniju najviše brine mogućnost njemačke invazije, no teško je pribaviti informacije iz okupirane Europe.

Poglavlje “The European theatre” (Europsko ratište, str. 370 – 410) predstavlja djelovanje SIS-a u prvoj polovici rata. U Norveškoj je zahvaljujući podacima SIS-a SOE sabotirao pogon za proizvodnju teške vode, a zalihe uništio. Koliko je bio opasan rad u okupiranoj Europi vidljivo je iz okolnosti da je 1940. od 15 agenata poslanih u Nizozemsku njih 11 izgubilo život. U Belgiji se rad odvija preko obnovljene mreže iz Prvoga svjetskog rata. Velika Britanija dragocjene obavještajne podatke o mogućoj invaziji dobiva od agenata iz njemačkoga *Abwehra*. SIS uspješno neutralizira njemački sustav elektroničkoga nadzora prometa brodova kod Gibraltara.

Poglavlje “From Budapest to Baghdad” (Od Budimpešte do Bagdada, str. 411 – 437) razmatra rad SIS-a u jugoistočnoj Europi i na Bliskom istoku. U Beogradu misiju vodi Archibald Gibson, a otvorena je i podmisija u Zagrebu. Do ljeta 1940. glavni

obavještajni zadaci bili su osiguravanje neutralnosti balkanskih zemalja i provođenje ekonomske blokade Njemačke. U proljeće 1941. i SIS i SOE aktivirali su sve svoje političke i vojne kontakte u Beogradu povodom državnoga udara 27. ožujka 1941., kojim su uklonjeni namjesnik i vlada sklona silama Osovine, a postavljen je prosaveznički režim. Tom su se zgodom koristile SIS-ove sigurne bežične radioveze za kontakte vojnih postrojbi pučista. Udar je bio britanski uspjeh, iako kratkotrajan.

Poglavlje "West and East" (Zapad i Istok, str. 438 – 474) bavi se Amerikom i Dalekim istokom. Poseban Rooseveltov izaslanik Donovan posredstvom Williama Stephensona, voditelja SIS-ove američke misije, posjetio je 1940. Veliku Britaniju i vratio se u SAD uvjeren u britansku odlučnost da izdrži u ratu. Sjedinjene Američke Države tada isporučuju Velikoj Britaniji 50 razarača u zamjenu za osnivanje baza na britanskim prekomorskim posjedima. U Latinskoj Americi SIS prikuplja političke i ekonomske obavještajne podatke te prati opskrbu njemačkih vojnih brodova i podmornica. Godine 1942. SIS uspijeva isprovocirati prekid diplomatskih odnosa Brazila i sila Osovine. Na Dalekom istoku koncentriran je na Japan i Vladivostok, zbog zabrinutosti da bi Sovjeti Njemačkoj mogli dati vojnu bazu.

Peti dio knjige, "Winning the War" (Pobjeda u ratu), započinje poglavljem "The tide turns" (Tijek rata se preokreće, str. 475 – 506). Za prijenos papirnatih poruka ili fotografija iz okupirane Europe koristila se metoda mikrofilmiranja, a mikrofilm bi se skrivao u raznim predmetima. Nakon savezničkoga iskrcavanja u Italiji, Bari postaje baza operacija SIS-a za srednju Europu i Balkan. SIS planira vrbovati agente među partizanima u sjevernoj Hrvatskoj i prebaciti ih u Donju Štajersku, no to nije ostvareno. U Grčkoj SIS surađuje s komunistima, a zbog podijeljenosti grčkoga pokreta otpora predviđa izbijanje građanskoga rata. U Turskoj je SIS pretrpio udarac u aferi Cicero, no, s druge strane, na britansku je stranu prebjegao časnik njemačkoga *Abwehra*, što je utjecalo na bliskoistočne aktivnosti.

Iz poglavlja "From Switzerland to Normandy" (Od Švicarske do Normandije, str. 507 – 541) saznajemo da je do kraja 1942. povećan broj obavještajnih mreža, usavršene su tehnike, a veze sa Saveznicima poboljšane. Unatoč stalnoj represiji neprijateljskih okupacijskih snaga, sve veći broj pojedinaca nudi pomoć SIS-u u prikupljanju obavještajnih podataka, pri organiziranju otpora širom Europe. U Švicarskoj je SIS osobito aktivan u operacijama bjegova i skrivanja savezničkih pilota. Iz Njemačke stižu obavijesti da unatoč žestokom savezničkom bombardiranju nema znakova demoraliziranosti i da javne službe dobro funkcioniraju. Britanci saznaju i za razvoj zabrinjavajućih letećih bombi V-1. Iz Francuske pristize cijeli niz obavještajnih podataka značajnih za operaciju "Overlord".

Poglavlje "Victory in Europe" (Pobjeda u Europi, str. 542 – 572) bavi se zadnjim danima rata na europskom ratištu. U travnju 1945. SIS počinje promišljati o svojoj ulozi u poslijeratnoj Njemačkoj. Iz sjeverne Italije najviše informacija SIS dobiva od prokomunističkih organizacija, no Palmiro Togliatti prekida suradnju. Vežano za pokret otpora u Jugoslaviji, SIS-u je poznato postojanje dviju međusobno suprotstavljenih grupa: partizana i četnika. Elektronički obavještajni podaci i izvješća misija SOE-a iz Jugoslavije tijekom rata postupno su otkrivali da su četnici surađivali sa silama Osovine u borbi protiv partizana. Stoga uvjeren da će ljevičarski opredijeljeni partizani borbama vezati njemačke snage za Balkan, Churchill u veljači 1944. povlači podršku Mihailoviću i daje ju samo Titu.

Poglavlje “Asia and the end of the war” (Azija i kraj rata, str. 573 – 595) predstavlja rad SIS-a na Dalekom istoku, koji nije bio uspješan kao na Zapadu. Uz nedostatak financija, lokalni narodi na okupiranom teritoriju bili su manje skloni pomoći Saveznicima nego u Europi. Zbog razlike u rasi i narodnosti postojalo je manje potencijalnih časnika ili agenata koji se mogu stopiti s okruženjem. U Kini Britanci pored veza s Kuomintangom održavaju i veze s komunistima, ali od 1941. veoma diskretno jer su obnovljeni sukobi komunistički i Kuomintanga. No SIS ostvaruje i pozitivne rezultate, pogotovo u Burmi od 1944., pri nadziranju kretanja brodova duž južne kineske obale, te u antijapanskom promidžbenom djelovanju.

Poglavlje “Postwar planning” (Poslijeratno planiranje, str. 596 – 618) donosi promišljanja SIS-a u poslijeratnoj situaciji. Prema analizi “Buduća organizacija SIS-a”, izrađenoj po narudžbi MVP-a, samostalnost SIS-a je neupitna. Ostaje u nadležnosti MVP-a kao jedina tajna organizacija s dozvolom za rad u inozemstvu, što je zapečatilo sudbinu SOE-a. Smatra se da je tajna služba, koliko god stajala, najjeftinije mirnodopsko osiguranje države protiv poraza u ratu, stoga mora biti učinkovita. Osoblje zato mora imati prvorazrednu plaću i perspektive. Sve se više zapošljavaju kandidati iz redova znanstvenika i inženjera tehničkih struka, a poboljšava se i položaj žena.

Šesti dio knjige, “From Hot War to Cold War” (Od uzavrelog sukoba do hladnog rata), počinje poglavljem “Adjusting to peace” (Prilagodba miru, str. 619 – 648). Sovjetski Savez postao je ponovni izazov za Veliku Britaniju, iscrpljenu ratom i na rubu bankrota. Neočekivano, Attlee zamjenjuje Churchilla i provodi preustroj SIS-a, u kojem aktivnu ulogu ima i Kim Philby. Premijer je odlučio opozvati SIS iz Indije u korist rada protuobavještajne službe MI5 i time je uspostavio presedan znan kao “Attleejeva doktrina”, po kojemu SIS ne može poduzimati nikakvu aktivnost u zemlji Commonwealtha bez odobrenja vlade.

Poglavlje “Deployment and operations in Europe” (Razmjestaj i operacije u Europi, str. 649 – 687) bavi se sprečavanjem mogućega nacističkog pokreta otpora u okupiranoj Njemačkoj, što je ubrzo zamijenjeno s obnovljenom sovjetskom prijetnjom, pri čemu se koriste i znanja bivših njemačkih obavještajaca. Željezna zavjesa dijeli Europu. Godine 1945. Igor Guzenko, kao prvi prebjeg, dolazi na Zapad i razotkriva sovjetsku špijunažu američkoga atomskog programa. No tek 1947. britanski državници napuštaju do tada optimistično uvjerenje da se prijateljski odnosi sa Sovjetskim Savezom mogu očuvati. U srpnju 1948. SIS saznaje da su se jugoslavenske vlasti obratile švicarskima u svezi s mogućim Titovim azilom.

Poglavljem “A worldwide Service” (Svjetska služba, str. 688 – 724) autor nam predstavlja poslijeratne aktivnosti koje su sve više koncentrirane na zemlje gdje se komunistička prijetnja smatrala najizraženijom. Na Bliskom istoku izbija židovski ustanak, a militantne cionističke grupe izvode sabotaže i u Velikoj Britaniji. U Indiji, budući da su sve snage koncentrirane na poraz Japana, Britanci samo promatraju nastanak indijske nezavisnosti. U Kini SIS nastavlja suradnju s nacionalističkim Kuomintangom po njegovoj evakuaciji na Tajvan. U listopadu 1948. održana je Londonska konferencija o ratnom planiranju između SAD-a i Velike Britanije, definirajući ih kao savezničke zemlje, što je bio i zametak buduće suradnje u okviru NATO-a.

Sedmi dio knjige, “Conclusion” (Zaključak), sadrži poglavlje “SIS: leadership and performance over the first forty years” (Vodstvo i učinak tijekom prvih četrdeset

godina, str. 725 – 752). Procjenjujući učinak SIS-a tijekom prvih 40 godina djelovanja, u obzir se moraju uzeti doprinosi njegovih čelnika. Autor smatra da je opstanak SIS-a u uvjetima neprekidno promjenjivog okruženja u tom razdoblju posljedica i nedostatka alternative njegovu postojanju i uspješnog te dobrog rada. Knjiga, opremljena i fotografijama, završava dijelovima “Notes” (Bilješke, str. 753 – 777), “Bibliography” (Izvori i literatura, str. 778 – 786) te “Index” (Kazalo, str. 787 – 832).

Zaključno se može reći da to što je Velika Britanija preživjela dva svjetska rata i brojne mirnodopske krize tijekom prve polovine XX. stoljeća Keith Jeffery dijelom pripisuje i uspješnosti njezine obavještajne zajednice, koju pored ostalih čini i SIS, koji je do 1949. postao cijenjena i trajna britanska institucija. Uz ograničenje kojem je autor bio izložen time što nije smio iznositi prava imena britanskih agenata ako već nisu bila poznata javnosti te što je dio dokumentacije iz razdoblja 1909. – 1939. tijekom povijesti uništen, zbog čega postoji određena neravnoteža u sadržaju knjige, ona je dragocjen prikaz britanskoga obavještajnog rada od osnutka SIS-a 1909. pa do 1949. godine. Napisana je na temelju izvorne arhivske građe do sada nedostupne povjesničarima i javnosti. Za svakoga tko je zainteresiran za povijest obavještajnoga rada, dvaju svjetskih ratova, britanske politike i međunarodnih odnosa u prvoj polovini XX. stoljeća ovo djelo bit će nezaobilazna literatura.

MIROSLAV KOTA

William Klinger, Denis Kuljiš, *Tito: neispričane priče* (Banja Luka, Zagreb: Nezavisne novine; Paragon, 2013), 447 str.

Knjiga *Tito: neispričane priče* povjesničara Williama Klingera i novinara Denisa Kuljiša još je jedan u nizu brojnih publicističkih radova na temu Josipa Broza Tita, a pozornost zaslužuje u prvom redu zbog svoje prisutnosti u medijima.

Knjiga je podijeljena na 21 poglavlje, a napisana je jednostavnim publicističkim stilom, u kombinaciji hrvatskoga i srpskoga jezika (određene su riječi jednom napisane na hrvatskom, a drugi put na srpskom). Osim na toj razini, može se smatrati površno napisanom i s obzirom na naslov, koji je neprecizno definiran te se iz njega ne vidi da knjiga tematski obuhvaća Titov život od rođenja 1892. do razlaza sa Sovjetskim Savezom 1948. godine. S te strane, prikladniji bi naslov bio onaj kojim bi se naznačilo koji dio Titova života knjiga opisuje.

Drugi problem na ovoj razini jest što naslov ne slijedi osnovni cilj knjige, koji se sastoji u pokušaju da se objasni “specifičnost jugoslavenske revolucije” (str. 7 – 8), što je u suprotnosti s naslovom, iz kojega se stječe dojam da je knjiga u prvom redu biografskoga karaktera. Međutim, čak i ako se ta okolnost zanemari, činjenica je da spomenuti cilj koji su si autori zadali nije ostvaren te se nakon detaljnoga iščitavanja knjige može steći dojam da “specifičnost jugoslavenske revolucije” ni nakon još jedne Titove biografije nije “objašnjena”.